

PUBLIKUM TIŠTĚNÝCH MÉDIÍ

1. Neperiodická tištěná média

1.1. Psané noviny

Psané noviny, které se objevily již v 15. století, existovaly až do 18. století, mj. z důvodu cenzurních zásahů, jejichž obětí byla tištěná média. Při distribuci zpráv prostřednictvím psaných novin bylo možné vyhnout se kontrole, k čemuž sloužily různé komunikační nástroje.

Adresátem této formy zprostředkování informací i komentářových příspěvků byla především ekonomická elita, rovněž společensky privilegované vrstvy stojící v opozici proti panujícím režimům tradičního typu. Později z psaných novin prosakovaly informace i do tištěných médií.

1.2. Letákové noviny

V jednotlivých zemích (snad zčásti vyjma Itálie) vycházely letákové noviny v tanních národních jazycích; nebyly tedy určeny elitním humanistickým intelektuálům renesanční Evropy 16. století, ale širšímu okruhu publika. Prodávaly se často na trzích a jarmarcích, před kostely či radnicemi, prostřednictvím pocestných kramářů. Novinové letáky byly sice masovým médiem, avšak pouze pro koupěschopné občany, pro většinu obyvatelstva, hlavně pro rolníky a námezdně pracující, nebyly kvůli ceně dostupné.

Mezi čtenáři letákových novin byli pravděpodobně zejména majetnější měšťané, nižší klérus, intelektuální proletariát, administrativní síly měst. Toto publikum očekávalo zábavu, zčásti však i poučení. Nedostávalo se jim v žádném případě prominentních informací. Primárním cílem vydavatelů byla orientace na zábavu, neboť novinové letáky měly přinášet hlavně zisk. Tiskli je spíše druhořadí tiskaři, elitní tiskařské dílny pracující pro humanisty pohlížely na vydávání novin s despektem.

Gramotnost byla v Evropě **ranného novověku** ještě dosti nízká, vyskytovaly se však oblasti, v nichž byla situace lepší, především v severní a střední Itálii a na protestantském severu Evropy.

Schopnost číst byla evidentně **vyšší zejména ve městech Anglie a Itálie**, kde mohlo být gramotných až 40 % obyvatelstva.

1.3. Letákové pamflety

Situaci v oblasti percepce pamfletových letáků si lze dokumentovat na příkladu Německa, kde byla reformace velmi živá. Podíl čtenářů v tehdejší německé populaci dosahoval pouze 5-10 %, přičemž tehdy žilo zhruba 12 milionů Němců; v některých městech ovšem mohlo být gramotných až 30 %. Znalost obsahu letáků však nezůstávala ohraničena jen na gramotné, nýbrž mohla se formou orální komunikace dále šířit.

2. Periodická tištěná média

2.1. Úvod

Establishment 17.-18. století si uvědomoval nebezpečí vyplývající z informace jako takové, z možnosti jejího působení na rozvoj kritického myšlení. **Publikum** přitom již bylo relativně široké, podle Martina Welkeho mohlo zasahovat 20-25 % potenciální veřejnosti v Německu, tj. toho dílu populace, který byl sociálně a kulturně schopen recepce tištěných médií. Ve městě mohly noviny zasahovat až k nejnižším vrstvám společnosti.

Důležitá byla i cena.

Např. u *La Gazette* cena novin činila 12 francouzských liber ročně, pokud byly sázené malým typem písma, a 80 liber, pokud šlo o vydání sázené běžným typem písma. Jeden měsíc stál 30 sous, jeden výtisk přišel na 1 sous, za což bylo lze koupit půl pecnu chleba. Prodávány byly i celé svázané ročníky.

V různých zemích euroamerického prostoru byla ovšem i z hlediska percepce tištěných médií poněkud odlišná situace.

2.2. Německo, 17. století

Pro 17. století je příznačný daleko větší počet **čtenářů** jediného výtisku novin než v pozdějších stoletích. Průměrně byl jeden exemplář konzumován deseti čtenáři, pravděpodobně však ještě větším počtem adresátů. Recepce novin tehdy rozhodně nebyla individuálním aktem.

Noviny byly často hromadně odebírány úřady, kláštery, univerzitami či školami a tam čteny větším počtem osob. Značný vliv v tomto kontextu hrály v Německu **čtenářské spolky**, které se začaly objevovat v první třetině 17. století.

První čtenářský spolek – nejdříve odebírající psané, pak i tištěné noviny – byl prokázán v **Kitzingenu** již v letech 1614-1624. Jednalo se o skupinu 12-21 lidí, kteří si společně objednali předplatné a noviny nechávali z domu do domu kolovat v rámci tzv. oběhového společenství. Výhodou pro členy takového kroužku bylo, že každý jeho příslušník platil méně za odběr novin, noviny se staly přístupnější, protože se cena rozměnila (obvykle 2 říšské tolary nebo 4 guldeny za roční předplatné). Za těchto podmínek si členové čtenářského spolku mohli objednat více rozdílných novin.

Noviny byly také přístupné v **hostincích, šencích a kavárnách** (v r. 1677 vznikla první kavárna v Nizozemí, v r. 1683 ve Vídni). Na těchto místech se také zvyšoval multiplikační efekt společného čtení, čímž se obsah novin dále šířil.

Všechny tyto faktory přispěly k tomu, že v 17. století **si každý novinový výtisk našel daleko větší počet čtenářů, než je tomu v současnosti**. V německojazyčném prostoru lze pro poslední třetinu 17. století odhadnout počet konzumentů periodických tištěných médií na 200 000 až 300 000 lidí. V kontextu veškerého tehdejšího německého obyvatelstva, jehož bylo okolo 15 až 16 milionů, se ovšem jednalo o pouhý zlomek 2% populace. V Německu tehdy noviny četli hlavně dvořané a členové městských magistrátů, správní úředníci, klérus, ale také elita ve městech, jistě učenci, knihkupci a studenti, samozřejmě kupci.

2.3. Anglie, 18. století

Skutečná konzumace tehdejších novin byla vyšší, než kolik činily náklady jednotlivých titulů periodických tištěných médií, neboť je četl nejenom ten, kdo si je koupil. „Noviny ještě dlouho neměly být tiskovinou, která se po přečtení jednoduše zahodí. Jejich majitelé je schraňovali, půjčovali známým, předčítali je rodině nebo i v kroužcích dalších posluchačů a na konci roku si případně výtisky svého listu nechali svázat.“ (Köpplová, Barbar-Köppel, Ladislav: Dějiny světové žurnalistiky 1. Celý svět je v novinách. Novinář, Praha 1989, s. 71.)

Okolo poloviny 18. století dosahoval počet čtenářů až sto milionů osob ročně. Okruh čtenářů přitom zasahoval značnou část dospělé populace, včetně příslušníků nižších vrstev.

2.4. Německo, 18. století

I v 18. století četlo v průměru jeden výtisk okolo deseti čtenářů. Multiplikace a recepce dospěla díky rozkvětu čtenářských spolků v 18. století ke svému vrcholu kontextu novověkého Německa. V kontextu novinové produkce lze uvažovat až o třech milionech lidí, kteří pravidelně četli noviny, přičemž vzhledem k tomu,

že ženy se o četbu politických textů v naprosté většině nezajímaly, jednalo se téměř výlučně o muže. Při odhadovaných šesti až sedmi milionech německých mužů tvořilo toto číslo již téměř polovinu mužské německé populace.

Publikum tištěných medií se v 18. století rozšířilo především díky formálně organizovaným a exkluzivním **čtenářským spolkům**, místy individuální a častěji kolektivní recepce byly ale i **hospody, kavárny, hostince a šenky** a to nejen ve městech, ale také na venkově.

Předčítání na venkově organizovali někteří duchovní, kteří se starali o to, aby také venkovské obyvatelstvo mělo přístup k novinám a oznamovacím věstníkům, čímž byla mj. zodpovězena otázka, zda se má venkovanům umožnit přístup k tištěným médiím. Moralistické týdeníky a vzmáhající se ženské časopisy přispěly k oslovení ženského čtenářského publika, jen velmi opatrně a pozvolna byla zapojována i mládež.

K rozšíření tištěných médií přispívaly také **školy**, v nichž byly noviny a časopisy využívány jako učební pomůcky, např. v hodinách zeměpisu a dějepisu; na univerzitě se novin používalo při studiu tzv. státní vědy.

3. Moderní éra

Expanze a diverzifikace masové komunikace byla v 18. století závislá na možnosti zvětšit počet čtenářstva, což byl také cíl dobových novin a časopisů. Zatímco **pro rozšíření čtenářského publika** byly zpočátku **rozhodující všeobecné sociálně historické příčiny**, zakládal se **multiplikační efekt** také na **organizovaném čtení**

Od poloviny 18. století se v Evropě rychle zvyšovala **gramotnost**, podporovaná zaváděním povinné školní docházky. Postupně rostla čtenářská obec, především v severozápadní části evropského kontinentu. V 18. století byla „**čtenářská revoluce**“ podmíněna proměnou od stavovské k občanské společnosti. Proti šlechtě a kléru vyrostla v měšťanstvu nosná vrstva, která zakládala své nároky na politické vedení nikoliv na původu, nýbrž na ekonomickém výkonu a dosaženém vzdělání.

Gramotnost na počátku 19. století

Ve Skotsku, Německu, skandinávských státech, Nizozemsku a Švýcarsku umělo na počátku 19. století číst a psát asi 75 % obyvatelstva, na území habsburského impéria, v Anglii, Francii a Belgii asi 50 %, v Rusku, na Balkáně, ve střední a jižní Itálii a na Pyrenejském poloostrově to ale bylo jen asi 25 % obyvatelstva.

Prudké zvýšení gramotnosti v 19. století vedlo k rozmachu knižní a novinové tvorby, čemuž napomáhal také **technologický rozvoj způsobený industrializací**.

Zvýšenou konzumaci periodických tištěných médií rovněž umožnilo vyvázání venkovských obyvatel z tradičního sociálního rámce stavovské společnosti, jejich osvobození z poddanství a zapojení do procesu industrializace, který byl nevyhnutelně doprovázen masivní urbanizací evropského kontinentu, to vše v podmínkách populační exploze charakteristické pro konec 18. a celé 19. století.

Růst evropské populace

V letech 1800-1914 vzrostla evropská populace zhruba 2,5 násobně.

V r. 1750 žilo v Evropě zhruba 130 milionů obyvatel, kolem r. 1800 to již bylo 180 milionů, 1850 asi 266 milionů, 1900 to již bylo 401 milionů, v předvečer I. světové války 468 milionů.

Populační exploze produkovala levnou pracovní sílu, jejímž plodem byla **urbanizace**, která vedle vystěhovalectví odsávala obyvatelstvo z venkova.

Ještě v r. 1801 existovalo v celé Evropě 21 stotisícových měst, 1901 jich již bylo 147 a žilo v nich zhruba 10 % evropské populace.

V souvislosti s industrializací a urbanizací provázených jak **laicizací a sekularizací**, tak **společenskou a politickou emancipací středních a nižších vrstev** se rodila kritická a diskutující široká **veřejnost**, která byla ovšem velmi ovlivnitelná masovými médii.

V průběhu 19. století se tištěná média stávala běžným spotřebním zbožím. Nákladová výše získala pozici informace sdělující reálný čtenářský zájem o jednotlivé tituly periodických tištěných médií, zvláště v souvislosti s nástupem levného masového tisku v posledních dvou třetinách 19. století. V různých zemích euroamerického prostoru se však tento tisk, díky němuž noviny přestaly být záležitostí elity, prosazoval postupně. **Tištěná média podchycovala nižší vrstvy, dokonce i ty nejchudší.** Mezi oběma světovými válkami začala tisk masově číst také dělnická třída, dosavadní masová tištěná média se obracela hlavně na nižší střední vrstvy.